

نقش عوامل ژئوپولیتیک در توسعه استان سیستان و بلوچستان

عزت اله قاسمی فر

کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین

مهندس سیامک تقی زاده

کارشناس ارشد گروه سیستم اطلاعات مکانی و سنجش از دور دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

چکیده

از نواحی بسیار مهم و تأثیرگذار در توسعه کشور، نواحی مرزی است که با گسترش توسعه نیافتگی در این نواحی، نتایج سوء آن به طور مستقیم به کل کشور منتقل خواهد شد. از جمله نواحی مرزی کشور ایران که از لحاظ توسعه دارای وضعیت مطلوبی نمی‌باشد نواحی مرزی استان سیستان و بلوچستان است. به طور خلاصه می‌توان چالش‌های عمده موجود در سیستان و بلوچستان را به شرح ذیل نام برد:

گسترده‌گی جغرافیایی همراه با جمعیت اندک (وسعت ۱۷۸۴۳۱ کیلومتر مربع با ۱۷۲۲۵۷۹ نفر جمعیت - مرکز آمار ایران: ۱۳۸۵) مرزهای طولانی و نامنن، وجود موانع طبیعی از جمله بیابان‌ها و کویرها، کمبود مواهب طبیعی، انزوای جغرافیایی، عامل ژئومورفولوژیکی، وضعیت آب و هوا و عدم ذخایر نفت و گاز، استقرار اقوام و قبایل بلوچ در دو سوی مرز، همجواری با کشورهای پاکستان و افغانستان و بی‌ثباتی و ضعف در ایجاد ثبات کامل سیاسی و اداری و اقتصادی کشور افغانستان که فقدان کنترل مرز را به همراه داشته است، جریان سیاسی پناهندگان افغانی، قرارگیری در مجاورت بزرگ‌ترین کانون تولید مواد مخدر و قاچاق آن از طریق مرز استان سیستان و بلوچستان به داخل ایران، وضعیت نامتعادل و نابرابری‌های اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی این نواحی نسبت به نواحی مرکزی، فقر و محرومیت که موجب گرایش بسیاری از مردم این نواحی به قاچاق مواد مخدر شده است. چالش‌های فوق در این نواحی باعث بروز مشکلات و مسائل فراوان و متنوع گردیده است که می‌تواند توسعه را در سطوح محلی، منطقه‌ای و حتی ملی مورد تهدید قرار دهد و در صورت ادامه، معضلات جدی‌تر را به بار خواهد آورد. لذا در این مقاله، نگارنده به دنبال مسئله اصلی شناخت ویژگی‌های ژئوپولیتیک بعنوان عامل تأثیرگذار بر عدم توسعه موجود در سیستان و بلوچستان می‌باشد تا بتوان براساس آن نگاهی پژوهش محور جهت ایجاد توسعه پایدار در این نواحی به دست آورد.

واژه‌های کلیدی: توسعه، ژئوآنومیک، عوامل ثابت و متغیر ژئوپولیتیک

هدف پژوهش

انجام این پژوهش موجب شناسایی عوامل مؤثر در توسعه سیستان و بلوچستان خواهد گردید و طبیعی است با شناسایی این عوامل می‌توان بستری

مناسب را جهت استقرار توسعه پایدار در این نواحی از کشور فراهم نمود.

اهمیت و ضرورت پژوهش

به طور کلی اهمیت این تحقیق، شناخت عوامل تأثیرگذار بر توسعه در سیستان و بلوچستان می‌باشد که نتایج و یافته‌های آن می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های دراز مدت کشور که در قالب برنامه‌های پنج ساله توسعه تدوین می‌گردد لحاظ شود.

پیشینه تحقیق

در مورد موضوع مورد مطالعه، کار تحقیقی با تحلیل جغرافیایی - سیاسی انجام نشده است اما در زمینه تاریخی آن کتاب و مقالاتی به رشته تحریر در آمده است. خصوصاً در زمینه اوضاع مرزی شرق کشور در طول تاریخ و نقش قوم بلوچ در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- ۱- امیران مرزدار و مرزهای خاوری ایران (دکتر پیروز مجتهدزاده سال ۱۳۷۸)
- ۲- جغرافیای سیاسی ایران (دکتر محمد رضا حافظ نیا سال ۱۳۸۱)
- ۳- نگاهی به سرزمین و فرهنگ بلوچستان (نرجس خاتون براهوتی پائیز ۱۳۷۸)

مراحل و روش تحقیق

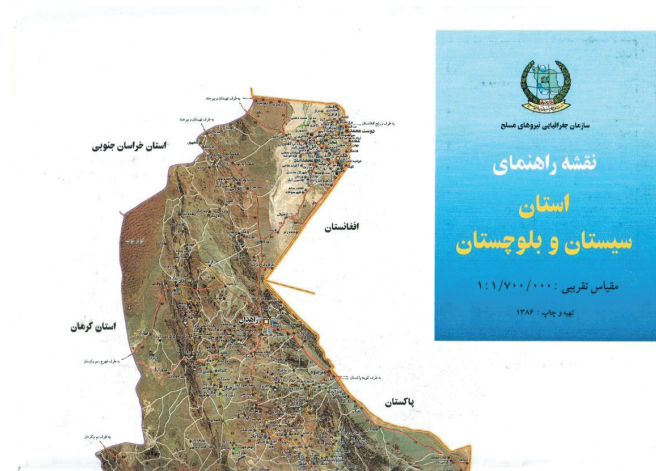
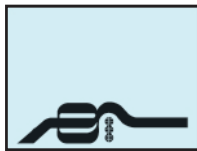
تدوین نهایی چارچوب تحقیق و ارزیابی پیشینه و نحوه انجام پژوهش با تأکید بر روش‌ها و فنون تحقیق. جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسناد موجود در سازمان اسناد ملی و وزارت امور خارجه و وزارت کشور و سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح. تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده. تحلیل نهایی و ارائه یافته‌های تحقیق.

روش گردآوری اطلاعات

با وجود منابع نگارشی نسبتاً فراوان در زمینه اطلاعات مورد نظر، برای گردآوری اطلاعات از روش اسنادی (کتابخانه‌ای) استفاده شده است.

نمونه‌برداری یا نمونه‌گیری

باعنایت به موضوع تحقیق و روش انتخاب شده نیازی به تعیین جامعه

نگاره (۱): نقشه راهنمای استان سیستان و بلوچستان

عوامل ژئوپولیتیک در سیستان و بلوچستان

۱- عوامل ثابت ژئوپولیتیک در سیستان و بلوچستان

(الف) موقعیت سیستان و بلوچستان:

استان سیستان و بلوچستان در ناحیه‌ی جنوب شرقی کشور با ۲۱۰۰ کیلومتر مرزهای آبی و خاکی، دارای موقعیت ممتاز و استثنایی در کشور است. موقعیت حساس جغرافیایی سیاسی، فضای استان را به عنوان یکی از مهم‌ترین محدوده‌های قومی و ملی در آورده است که از لحاظ دسترسی به آب‌های آزاد بین‌المللی خارج از تنگه هرمز، و از نظر ترانزیت کالا با کشورهای آسیای مرکزی و پل ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب، مزیت‌های ویژه‌ای برای استان فراهم آورده است، که می‌تواند در تقسیم کار ملی، به عنوان دروازه‌ای برای بازرگانی خارجی و به عنوان محدوده‌ای برای توسعه ملی مورد توجه قرار گیرد.

نگاره (۲) تقسیم‌بندی سیاسی سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان دارای سه امتیاز موقعیتی است که می‌تواند تأثیر بسزایی در برقراری توسعه این استان داشته باشد: اولاً این سرزمین به دلیل داشتن ساحل با دریای عمان دارای موقعیت بحری از نوع ساحلی است. مسلماً دسترسی به دریا یا برخورداری از موقعیت ساحلی، به منزله داشتن دالانی به سمت جهان خارج خواهد بود که از اهمیت بسزایی برخوردار است. این موقعیت ساحلی، دارای اهمیت ژئواکونومیک بوده و در معادلات ژئوپولیتیک نقش خواهد داشت.

آمار و افراد نمونه خاص وجود نداشته و تماس با افراد در قالب مصاحبه و کسب اطلاعات کلی انجام شده است.

روش تحقیق

با توجه به ماهیت این تحقیق روش به کار گرفته شده در انجام آن روش توصیفی، تحلیلی است.

ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش به شیوه اسنادی و استفاده از منابع مکتوب موجود اعم از کتب و نشریات و مقالات بوده است.

قلمرو تحقیق

(قلمرو مکانی): تحقیق فوق در پهنه مرزهای سیاسی شرق کشور با مطالعه موردی سیستان و بلوچستان می‌باشد.

(قلمرو زمانی): تحقیق، مربوط به زمان بعد از انقلاب اسلامی ایران می‌باشد.

(قلمرو موضوعی): در قلمرو مکانی فوق‌الذکر توسعه بعنوان موضوع اصلی این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است.

مقدمه

برآیند رابطه سیاست و فضای سرزمینی در جغرافیای سیاسی باعث خلق چشم‌اندازهای اجتماعی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی در حوزه‌های جغرافیایی یک کشور می‌گردد.

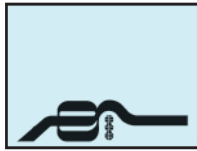
تبلور این چشم‌اندازها در نواحی دور از مرکز سیاسی هر کشور با احساس عدم تجانس و پیوستگی در این مناطق، موجب عدم برخورداری از منافع ملی و توسعه مادی و معنوی، وضعیت نامطلوب زندگی و تهدیدات امنیتی خواهد شد.

همچنان‌که ویژگی‌های ژئوپولیتیک یک کشور می‌تواند بر قدرت ملی و رفتارهای سیاسی آن کشور تأثیرات متفاوتی داشته باشد، درک ویژگی‌های ژئوپولیتیک نواحی مختلف هر کشوری نیز می‌تواند تأثیرات مستقیمی بر توسعه و منافع آن کشور داشته باشد. استان سیستان و بلوچستان با دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپولیتیک فوق‌العاده واجد کارکردهای تولیدکننده قدرت در کشور است.

توسعه آینده سیستان و بلوچستان با توجه به ویژگی‌های ژئوپولیتیک آن وابسته به طراحی سیاست‌های کارآمد و استفاده بهینه از کارکردهای این منطقه از کشور می‌باشد.

نظر به اهمیت ویژه‌ای که نواحی مرزی در ارتباط با برنامه‌ریزی توسعه کشور دارند انجام کار تحقیقی در این منطقه و مناطق مشابه آن در پیرامون کشور ایران از ضرورت و اولویت خاصی برخوردار است.

این مقاله در پی تبیین واقعیت‌های جغرافیایی و ویژگی‌های ژئوپولیتیک سیستان و بلوچستان و تأثیر آن بر توسعه این استان و کشور است.

یک واحد جغرافیایی پیش روی این کشورها و نیاز مبرم آنها جهت دسترسی به آب‌های آزاد با ظرفیت‌های بالای حمل کالا، این منطقه را از ظرفیت‌های فوق‌العاده ارتباطی برخوردار نموده است. مسیری که پاکستان را جهت انحصار این مسیر وسوسه نموده است.

دگرگونی در مرزهای شمالی ایران بعد از فروپاشی شوروی می‌بایست تحولات بسیار وسیعی را در جنوب شرق ایران با توجه به زمینه‌ی ارتباطی آن، از جنبه‌ی بین‌المللی فراهم کند. [۴] توسعه آینده‌ی این منطقه با توجه به موقعیت جغرافیایی استان سیستان و بلوچستان وابسته به طراحی سیاست‌های کار آمد و استفاده‌ی بهینه از کارکردهای این منطقه از کشور می‌باشد.

ب) وسعت و فضا در سیستان و بلوچستان:

این استان حدوداً ۱۱/۵ درصد مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده (۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع) و در زمره‌ی استان‌های وسیع کشور قرار گرفته است. همانطوری که می‌دانیم، یکی از نگرانی‌های موجود برای طراحان و کارشناسان امر توسعه، کمبود فضا می‌باشد در صورتی که این استان از نظر وسعت و فضا دارای پهنه‌ی وسیعی است، که می‌تواند زمینه‌ساز مناسبی جهت ایجاد توسعه اقتصادی گردد. ولی اگر از این ویژگی به درستی استفاده نشود دقیقاً نتیجه عکس خواهد داد و این فضای وسیع زمینه ایجاد توسعه نیافتگی این استان خواهد بود. با توجه به اینکه این استان در زمره‌ی استان‌های وسیع کشور به حساب می‌آید ولی جزء کم تراکم‌ترین استان‌های کشور قرار گرفته؛ یعنی اینکه بین وسعت و جمعیت این استان تناسبی وجود ندارد.

وسعت خاک هر سرزمینی منوط به توسعه‌ی اقتصادی نیز می‌باشد. اگر این وسعت همراه با پیشرفت علمی و فنی و توسعه شبکه ارتباطی مناسب نباشد قطعاً زمینه ساز توسعه نیافتگی خواهد شد. [۱۰]

ایجاد فضای یکدست متجانس در این استان جهت برقراری توسعه مستلزم برنامه‌ریزی دقیق و حساب شده با استفاده از قابلیت‌های موجود می‌باشد.

ج) وضعیت توپوگرافی در سیستان و بلوچستان:

۱) ناهمواری‌ها در سیستان و بلوچستان:

وجود ارتفاعات واقع شده در سیستان و بلوچستان همراه با موقعیت بیابانی و کویری در شمال و غرب این استان از لحاظ اقلیمی سبب ایجاد آب و هوایی خشک و نیمه بیابانی شده است. این امر باعث ایجاد شرایط سخت طبیعی همراه با جمعیت کم و پراکنده خواهد شد. وجود این فضا همراه با دوری از مرکز، باعث دورافتادگی جغرافیایی منطقه شده و به آن موقعیت کاملاً حاشیه‌ای داده است به طوری که این استان، سرزمین فقر و عقب‌ماندگی و اعتیاد و قاچاق مواد مخدر، گرما و کم آبی شناخته می‌شود. [۸] وضع ناهمواری‌ها در سیستان و بلوچستان باعث بروز مشکلات ارتباطی شده است؛ که این خود می‌تواند انزوای جغرافیایی منطقه را تشدید نماید. انزوای جغرافیایی نیز می‌تواند سهم بسزایی در جهت توسعه نیافتگی، داشته باشد.

۲) کیفیت مرز در سیستان و بلوچستان:

این مرز قراردادی کاملاً از قلمروهای فرهنگی و قومی بلوچستان گذشته و باعث قرار گرفتن قوم بلوچ در دو سوی مرز گردیده است. بلوچستان پاکستان و ایران از دورافتاده‌ترین واحدهای سیاسی- فضایی دو کشور محسوب می‌شوند به طوری که در سطح محلی، ملی و منطقه‌ای دارای

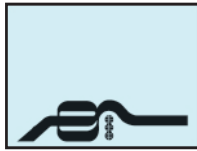
ثانیاً) این استان متصل به موقعیت بری است. مانند کشور افغانستان و سرزمین‌های اوراسیا در شمال، که از لحاظ ارتباطی و اقتصادی نیازمند به سواحل جنوبی می‌باشند.

ثالثاً) استان سیستان و بلوچستان دارای موقعیت استراتژیکی است و می‌تواند به مثابه‌ی پلی بین شمال و جنوب و شرق و غرب ارتباط برقرار نماید. استان سیستان و بلوچستان از طریق موقعیت‌های ذکر شده این قابلیت را دارد که با جهان خارج در ارتباط باشد، بنابراین، این استان دارای موقعیت‌هایی است که بسیار حائز اهمیت می‌باشد. مسلماً اگر از چنین موقعیت‌هایی به نحو احسن استفاده شود شاهد پیشرفت‌های چشمگیری از جهت توسعه در سطح محلی و ملی و حتی منطقه‌ای خواهیم بود. در غیر اینصورت فرصت به کشورهای دیگر از جمله کشورهای همجوار سپرده خواهد شد، تا از این امتیازها استفاده نمایند. استان سیستان و بلوچستان به دلیل داشتن «موقعیت حاشیه‌ای»، چه در سازمان سیاسی و فضایی کشور و چه در داخل منطقه، شرایط خاصی را متحمل شده است که بیشتر منعکس‌کننده‌ی شاخص‌های منفی است تا مثبت. «انزوای جغرافیایی» منطقه‌ی بلوچستان اعم از بلوچستان ایران و پاکستان، این واحد جغرافیایی را به یکی از مناطق توسعه نیافته جنوب و جنوب غربی آسیا تبدیل کرده است. بدین ترتیب این استان از لحاظ موقعیتی دارای دو موقعیت کاملاً جدا و متمایز می‌باشد؛ از یک طرف دارای موقعیت «بری، بحری و استراتژیکی» است که می‌توان از آن به عنوان یک شاخص مثبت نام برد و از طرف دیگر دارای «موقعیت حاشیه‌ای» است که می‌توان به عنوان یک شاخص منفی در نظر گرفت. هرگاه مزیت موقعیت‌های بحری و بری و استراتژیکی این استان بیشتر خود را نشان دهد و فعال باشد شاخص‌های منفی موقعیت حاشیه‌ای کم رنگ شده و غیر فعال می‌گردد و هرگاه شاخص‌های مثبت موقعیت ساحلی و بری و استراتژیکی این استان کم رنگ شود و یا غیرفعال گردد مسلماً شاخص‌های منفی موقعیت حاشیه‌ای فعال می‌شود. در نتیجه این موارد زمینه‌ای خواهند شد برای عدم توسعه در استان سیستان و بلوچستان. بررسی شاخص‌های مختلف آماری کشور، نشان‌دهنده‌ی این مطلب می‌باشد که متأسفانه در حال حاضر موقعیت حاشیه‌ای استان سیستان و بلوچستان نسبت به موقعیت بری و بحری و استراتژیکی آن برتری دارد.

در کتاب عملیات قشون در بلوچستان به تألیف امان‌الله جهانبانی در سال ۱۳۰۷، در مورد موقعیت جغرافیایی بلوچستان آمده است:

با اینکه دربادی امر چنین به نظر می‌رسد که بلوچ‌ها از نقطه نظر موقعیت جغرافیایی به مناسبت مجاورت با دریا و همسایگی با بلوچستان انگلیس، از حیث صنعت و تجارت باید بر نقاط دیگری که به دریا دسترسی نداشته و راه آزاد برای توسعه‌ی تجارت ندارند برتری و مزیت داشته باشد، بالعکس به واسطه عدم مراد و ارتباط کامل با سایر ایالات مملکت و خارجه، هنوز از نعمت تمدن محروم مانده‌اند. [۶]

خارج شدن منطقه‌ی سیستان و بلوچستان از انزوای جغرافیایی و بین‌المللی پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و نیاز کشورهای محصور شمال شرق ایران بیشتر احساس شد. قابلیت‌های این منطقه و قرار گرفتن آن در مسیر محور دسترسی شمال به جنوب با توجه به موقعیت ایران به عنوان

زیاد بود، در وضعیت مناسب‌تری قرار می‌گرفت. ولی بر عکس فاصله‌ی طولی آن کمتر از فاصله‌ی عرضی آن می‌باشد. با توجه به اینکه مرکز این استان نیز در مرکز جغرافیایی قرار نگرفته و فاصله‌ی قطره‌ای آن با مرکز استان به یک اندازه نمی‌باشند از لحاظ شبکه‌ی ارتباطی و اعمال قدرت و دسترسی و اداری امور سرزمین و در نهایت توسعه استان ایجاد اشکال خواهد نمود.

با توجه به اینکه استان سیستان و بلوچستان دارای موقعیت حساس مرزی، دوری از مرکز، شرایط سخت طبیعی (آب و هوای نیمه‌بیابانی و کوهستانی و کویری و کم‌آبی و...)، تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی و قومی با مرکز می‌باشد، این شکل مناسبی برای چنین شرایطی محسوب نمی‌شود. امروزه در دنیا بخصوص کشورهای پیشرفته و در حال رشد که دارای چنین شکلی می‌باشند با استفاده از علوم پیشرفته‌ی ارتباطی توانسته‌اند بر بسیاری از این مشکلات فائق آیند. بنابراین، این استان نیز می‌تواند با توجه و سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی صحیح مدیران و مسئولین استان و با استفاده از تکنولوژی ارتباطی هر چه بیشتر این موانع را از سر راه برداشته و راه را برای ایجاد توسعه‌ی اقتصادی هموار نمایند.

۲- عوامل متغیر ژئوپولیتیک در سیستان و بلوچستان

الف) انسان و جمعیت در سیستان و بلوچستان:

بررسی شاخص‌های مختلف آماری کشور نشان‌دهنده‌ی تفاوت‌های آشکار بین سیستان و بلوچستان با دیگر مناطق کشور است. بررسی شاخص با سواد با نرخ ۵۷/۱، با سواد زنان با نرخ ۸۸/۷۷، بالاترین نرخ بیکاری کشور با رقم ۲۶/۷، و پایین‌ترین نرخ شهر نشینی بعد از هرمزگان با نرخ ۶۶/۱۲، پایین‌ترین نرخ‌های موجود در بین استان‌های کشور می‌باشد. [۹]

جمعیت سیستان و بلوچستان طی دهه‌های اخیر روبه فزونی نهاده و میانگین رشد آن ۳/۱۵ برآورده شده است که این خود رقم بالایی است. مهاجرت از روستاها به شهرها افزوده شده و بر بافت جمعیتی سرزمین تأثیر گذاشته است. این جمعیت اگرچه نسبت به وسعت استان (جمعیت نسبی) زیاد نیست اما به لحاظ ارزش جمعیت نسبی بر حسب منابع و امکانات اقتصادی موجود استان، زیاد می‌باشد و هم اکنون این عامل باعث شده که بسیاری از منابع، به جای آنکه صرف عمران و توسعه شوند، صرف هزینه‌های غذایی و بهداشتی و آموزشی می‌گردد. [۱]

سن امید به زندگی یکی از شاخص‌های توسعه‌ی انسانی به شمار می‌رود، افزایش این سن بر روی توسعه‌ی سرزمین‌ها و مناطق مختلف کشور نقش بسزایی دارد و بر روی مجموع عواملی که برای رشد سرزمین‌ها مورد نیاز است اثر می‌گذارد. سیستان و بلوچستان از پائین‌ترین سن امید به زندگی در کل کشور برخوردار است. این موارد می‌تواند به عنوان عامل منفی در توسعه استان به حساب آید. سیستان و بلوچستان هم اکنون از جمعیت جوان و غیرمولد رنج می‌برد بطوریکه نزدیک به ۴۹ درصد از جمعیت کل استان کمتر از ۱۵ سال دارند و حدوداً ۲۸ / ۴۸ % نیز جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال می‌باشند که به عنوان جمعیت فعال در نظر گرفته می‌شوند. در مقابل، جمعیت غیر فعال این استان ۷۲ / ۵۱ % می‌باشد که با توجه به این ارقام و آمار می‌توان شاخص بار تکفل یا سرباری را محاسبه نمود:

محدودیت می‌باشند. این محدودیت‌ها زمینه‌ساز بروز توسعه نیافتگی در دو سوی مرز گشته است. [۵]

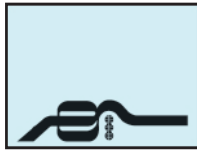
مشخص نبودن دقیق نقاط مرزی همراه با عدم کنترل صحیح از طرف کشورهای همسایه و قاچاق مواد مخدر و کالا در دو سوی مرز تأثیر منفی در کیفیت مرز سیستان و بلوچستان داشته است، به طوری که خطر جدی برای توسعه محسوب می‌گردد.

۳) شبکه‌ی آب‌ها در سیستان و بلوچستان:

از نظر ویژگی اقلیمی، این استان منطقه‌ای بیابانی و نیمه بیابانی محسوب می‌شود و وجود سیستم‌های پرفشار جوئی شبه حاره‌ای، عمده‌ترین عامل خشکی است و شدت تابش خورشید و زاویه‌ی آن ناحیه صحرائی را پدیدار ساخته است که مانع ریزش‌های جوئی سیستم‌های غربی یا شمال غربی کشور در تابستان می‌شود. اختلاف دمای ۵۰ درجه بین نقاط متفاوت در طول سال، تبخیر زیاد، بارش کم و نامنظم، حجم و تنوع منابع آب را در استان به حداقل ممکن رسانده است. از میانگین ۱۱۲ میلی‌متر بارندگی سالانه‌ی استان، ۷۸ میلی‌متر آن به دلیل تبخیر واقعی ناشی از دمای بالا خارج از دسترس قرار می‌گیرد و فقط ۳۴ میلی‌متر آن به صورت آب‌های سطحی جاری می‌شود و یا در زمین نفوذ می‌کند که شبکه‌ی آب‌ها در این استان را شکل می‌دهد. این رقم نسبت به وسعت این استان رقم قابل ملاحظه‌ای نمی‌باشد زیرا جهت طرح‌ریزی برنامه‌های توسعه در هر منطقه‌ای، شبکه آب‌ها نیز نقش مؤثری را ایفا می‌کنند. بستر اغلب رودهای استان به علت خشکی اقلیم در مدت سال خشک است اما در مواقع بارندگی ایام زمستان و تابستان این رودها طغیان می‌کنند که می‌توان با احداث بندهای خاکی، آب سیلاب‌ها را مهار کرد، به طوری که آب‌ها در خاک‌های قابل نفوذ دشت‌های اطراف نفوذ نمایند. که این کار در افزایش آبدهی قنات‌ها و چاه‌های نیمه عمیق بسیار مؤثر بوده و می‌تواند نقش بسزایی را در رونق کشاورزی داشته باشد. البته وجود رودخانه‌های دائمی همچون هیرمند، بمپور، باهوکلان، سرباز، کهیرو ماشکید، رایج و ... همراه با وسعت حوضه‌های آبریز مربوطه نیز می‌تواند در شکوفایی و توسعه‌ی کشاورزی استان نقش حیاتی داشته باشند. همچنین دریاچه‌ی هامون و دریاچه‌ی جاز موریان نیز می‌تواند نقش بسیار مهمی در آبیاری زمین‌های اطراف و گسترش کشاورزی و صید و پرورش ماهی و میگو در این استان داشته باشند. شبکه‌ی آب‌های استان سیستان و بلوچستان به علت حجم کم قابل کشتیرانی نبوده به همین جهت، این آب‌ها در معادلات ژئوپولیتیک مورد توجه قرار نمی‌گیرند. با اینحال استفاده مناسب از این آب‌ها، از نظر اقتصاد کشاورزی و نیروی برق و غیره حائز اهمیت است. با توجه به اینکه استان سیستان و بلوچستان در منطقه‌ای بیابانی و نیمه بیابانی قرار گرفته است؛ در صورت مهار و استفاده‌ی بهینه از شبکه‌ی آب‌های موجود می‌توان زمین‌های حاصلخیز منطقه را آبیاری نموده و زمینه را جهت رشد و توسعه‌ی کشاورزی استان فراهم کرد، بطوریکه نه تنها مواد غذایی و آب در این استان با کمبود مواجه نشود بلکه مازاد تولیدات غذایی و آبی به دیگر استان‌ها نیز صادر شود.

د) شکل سرزمین سیستان و بلوچستان:

استان سیستان و بلوچستان دارای شکل طولی بوده و فاقد شکل دایره‌ای یا مدوراست. یعنی فاصله‌ی قطره‌ای آن بهم نزدیک نمی‌باشد. البته اگر قطر بزرگ‌تر آن به موازات خط استوا قرار داشت یا عبارتی فاصله‌ی طولی آن

بلوچستان واجد پتانسیل‌های ارزنده‌ای از جمله «صنایع دستی» است. با توجه به اصالت صنایع دستی و آمیختگی آن با فرهنگ و سنت آن نواحی، این صنایع می‌توانند کمک شایانی به اشتغال‌زایی و توسعه و رونق اقتصادی استان نمایند. صنایع دستی در خطه‌ی پهناور سیستان و بلوچستان سابقه‌ای تاریخی دارد. صنایع دستی استان از ظرافت و زیبایی خاصی برخوردار بوده که می‌تواند مورد توجه مردم داخل کشور و خارج از کشور قرار گیرد. صنایع دستی سیستان و بلوچستان بویژه سوزن‌دوزی زنان بلوچ که یکی از رودوزی‌های منحصر به فرد کشور محسوب می‌شود از انواع صناعی است که در ایران و کشورهای خارجی شناخته شده است و طرفداران فراوانی دارد. امروزه این حقیقت پوشیده نیست که استان سیستان و بلوچستان برای جذب جهانگرد و توسعه‌ی صنعت توریسم از پتانسیل‌های نسبتاً خوبی برخوردار است و در صورت سرمایه‌گذاری در جهت تهیه امکانات زیربنایی صنعت توریسم، تربیت راهنمایان مجرب و تبلیغات کافی می‌تواند در شمار دیگر قطب‌های توریستی ایران قرار گیرد و در این ارتباط از اثرات اقتصادی و تبادلات فرهنگی آن در جهت توسعه هر چه بیشتر استان برخوردار شد. در ایران طبق آخرین آمار، حدوداً از هر توریست ۴۴۰ دلار درآمد کسب می‌شود، حال چنانچه تسهیلات کافی جهت توسعه این صنعت در استان سیستان و بلوچستان فراهم آید و تبلیغات کافی جهت معرفی جاذبه‌های جهانگردی آن صورت گیرد، بطوریکه حداقل ۲۵ درصد از جهانگردانی که به ایران می‌آیند از این منطقه دیدار کنند ملاحظه می‌شود که چه میزان به منابع ارزی استان افزوده خواهد شد و در حل مسائل اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و امنیتی استان تا چه میزان سودمند خواهد بود. تردیدی نیست که صنعت توریسم از نظر در آمد ارزی و ارزش‌های افزوده، ایجاد اشتغال و آفرینش کار و حیات بخشیدن به اقتصادهای محلی بی‌جان و تعامل فرهنگ‌ها و اقوام بسیار سازنده است، لذا باید گفت این صنعت در بعد اقتصادی سود سرشاری را برای استان و کشور مربوطه به ارمغان خواهد آورد.

بنابراین بر همه‌ی پژوهندگان و نویسندگان و محققان واجب است تا در این راه کوشش کرده و در جهت معرفی و تبلیغ جذابیت‌های این استان که سهم بسزایی در اشتغال‌زایی مردم روستایی و توسعه‌ی اقتصادی خواهد داشت، دست‌اندرکاران و مسئولان را یاری نمایند. [۳]

اگرچه در بیشتر نقاط استان، تابستان‌های طولانی و بسیار گرم باعث محدود شدن فعالیت‌ها می‌شود، اما از سوی دیگر اعتدال هوا در زمستان‌ها، شرایط مناسبی را برای کاشت محصولات گرمسیری و سودآور مانند موز، آناناس، نارگیل، پاپایا، پسته، انبه، خرما، و محصولات نوبرانه و صادراتی فراهم می‌آورد، علاوه بر این امکان برداشت دوبار محصول در سال نیز مهیا است. از ۴۰۰ هزار هکتار اراضی قابل کشت فقط ۱۳۱ هزار هکتار مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد و قسمت اعظم آن بلا استفاده می‌باشد، بنابراین سیستان و بلوچستان این قابلیت را دارد که با برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری بخش اعظم زمین‌های مستعد کشاورزی مورد بهره‌برداری قرار گیرند تا نه تنها نیازمندی‌های غذایی این استان از خارج وارد نشود بلکه از تولیدات آنها به داخل و خارج کشور صادر گردد. در نواحی خشک و نیمه‌خشک محدودیت‌هایی در بهره‌برداری از خاک‌های کشاورزی وجود دارد که انسان با مدیریت و تکنیک‌های سنتی قادر به تأمین معیشت سالیانه‌ی خود به نحو مطلوب نیست. مهم‌ترین عاملی که

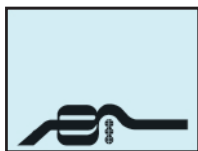

$$\frac{840454 + 50441}{831684} = \frac{890895}{831684} \times 100 = 107 / 12$$

مناسب‌ترین ارقام بار تکفل برای توسعه‌ی اقتصادی در یک سرزمین ارقام پایین‌تر از عدد ۱۰۰ می‌باشد، یعنی اینکه جمعیت فعال یا تولید کننده بیشتر از جمعیت غیرفعال و مصرف کننده می‌باشد. بنابراین رقم بدست آمده در استان سیستان و بلوچستان رقم مناسبی برای پیشرفت اقتصادی نمی‌باشد و برای ایجاد زمینه‌ای مناسب جهت توسعه، لازم است با برنامه‌ریزی صحیح و دراز مدت این رقم به زیر ۱۰۰ کاهش یابد. زیرا افزایش بار تکفل در آینده اثرات منفی و مخربی را بدنبال خواهد داشت. در سیستان و بلوچستان تعداد افراد بین سنین ۲۰ تا ۶۴ ساله ۶۱۹۴۹۰ نفر می‌باشد که ۳۵/۹۶٪ کل جمعیت استان را به خود اختصاص می‌دهند. از چنین عاملی می‌توان به عنوان پشتوانه‌ی مناسبی جهت توسعه‌ی اقتصادی در استان سیستان و بلوچستان سود برد.

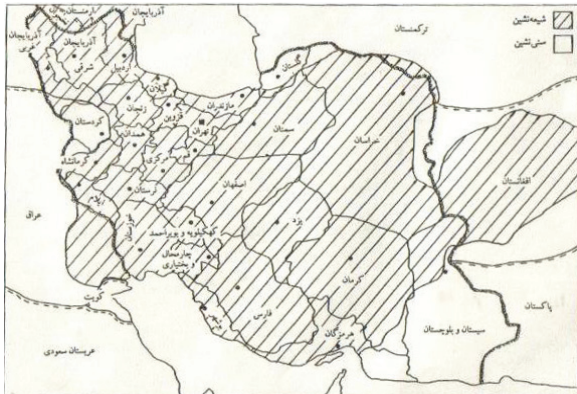
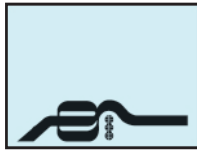
ب) منابع و توانمندی‌های اقتصادی در سیستان و بلوچستان:

استان سیستان و بلوچستان با دارا بودن ویژگی‌های ژئوپولیتیک فوق‌العاده همچون موقعیت جغرافیایی، منابع و توانمندی‌های اقتصادی واجد کارکردهای تأمین توسعه در سطح محلی، ملی و منطقه‌ای است. توسعه آینده این استان با توجه به ویژگی‌های ذکر شده وابسته به طراحی و سیاست‌های کار آمد و استفاده‌ی بهینه از منابع و توانمندی‌های اقتصادی سیستان و بلوچستان می‌باشد. موقعیت خاص این استان به لحاظ همجواری با کشورهای افغانستان و پاکستان و نزدیکی به جمهوری‌های محصور ضلع شمال شرق ایران، مرز آبی کرانه‌های عمان و تسلط بر یکی از مهم‌ترین و استراتژیک‌ترین راه‌های آبی جهان و وجود منطقه‌ی آزاد تجاری صنعتی چابهار همراه با منابع و پتانسیل‌های اقتصادی این استان در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی از جمله مؤلفه‌های مهم سیستان و بلوچستان برای ایجاد واحدهای صنعتی و معدنی است. به طور کلی این استان از استعدادهای صنعتی و معدنی بالقوه‌ای برخوردار است که باید با اتخاذ تدابیر لازم و برنامه‌ریزی صحیح، این قابلیت‌ها بالفعل شوند و با اعطاء تسهیلات لازم به متقاضیان احداث واحدهای صنعتی و معدنی، زمینه‌ی توسعه‌ی این واحدها در استان فراهم گردد. استان سیستان و بلوچستان با قرار داشتن بر روی کمر بند فلزی و معدنی جهان دارای ذخایر غنی از فلزات و کانسارهای معدنی می‌باشد. مطالعات مشاورین و شرکت‌های خارجی در زمینه‌ی اکتشاف معدنی بیانگر وجود ۴۱۷ یافته‌ی معدنی کانسار است که شامل ۴۲ نوع مختلف مواد معدنی می‌باشد بررسی وضعیت صنعتی استان نیز نشان می‌دهد که ۵۷۸ فقره پروانه‌ی بهره‌برداری صنعتی با سرمایه‌گذاری ۷۰۷ میلیارد ریال و اشتغال ۱۲۲۲۷ نفر در صنایع مختلف موجود می‌باشد. همچنین تعداد مجوزهای تأسیس ۱۲۹۳ فقره با پیش‌بینی سرمایه‌گذاری ۶۴۹۷۱۲۴ میلیون ریال و اشتغال ۳۲۹۹۷ نفر با اکثریت صنایع غذایی، کانی غیر فلزی و سایر صنایع موجود می‌باشد، جمعاً تعداد ۷۷ طرح با مبلغ ۱۷۱۶۳۲ میلیون ریال تسهیلات بانکی و اشتغال ۱۲۵۶ نفر به تصویب کمیته برنامه‌ریزی استان رسیده است. [۹] افزایش چنین برنامه‌ریزی‌هایی در زمینه‌ی استفاده‌ی بهینه از منابع معدنی و صنعتی همراه با جمعیت فعال این استان، اشتغال‌زایی را گسترش داده و زمینه را جهت توسعه‌ی همه جانبه مهیا می‌سازد. سیستان و

وارداتی کشور را نیز به خود اختصاص دهد. موقعیت سیستان و بلوچستان و دسترسی آن به راه‌های آبی و مسیرهای بزرگ ترانزیت کالا به اروپا، کشورهای مدیترانه و هندوستان، پتانسیل‌های بازرگانی را برای فعال شدن بخش اقتصادی در این منطقه فراهم آورده است که با وجود سازمان‌های منطقه‌ای همچون «اگو» و «آسه آن» چشم‌انداز بازرگانی روشنی می‌توان برای آینده بازرگانی این منطقه از کشور انتظار داشت. بی‌گمان توسعه فعالیت‌های بازرگانی، به ویژه با تکیه بر تجارت و در یک پیوند داد و ستدی بین منطقه‌ای و بین‌المللی در استان، زمانی مفهوم واقعی به خود می‌گیرد که با احداث خط ترانزیتی و ذخیره‌سازی کالا و تکمیل ظرفیت‌های تخلیه و نیز بهره‌برداری از پتانسیل کشاورزی منطقه و تأمین انرژی، به طور سیستمی و یک جا مورد توجه قرار گیرد. فقدان این نگرش و قرار دادن بازرگانی و مبادلات مرزی به جای فعال کردن پتانسیل ترانزیتی استان، آثار مخرب و زیانباری بر بنیان‌های اقتصادی و فرهنگی منطقه داشته است. از سوی دیگر، انزوای جغرافیایی سیستان و بلوچستان را از طریق فعال کردن پتانسیل‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای می‌توان شکست. تا این انزوا شکسته نشود، این استان از عقب‌ماندگی نجات پیدا نمی‌کند. فضای جغرافیایی مزوی محکوم به عقب‌ماندگی است. اگر صدها مطالعه‌ی درون منطقه‌ای صورت گیرد، تا وقتی این فضا با فضاهای دیگر پیوند نخورد و از انزوا خارج نشود عقب افتادگی همچنان ادامه خواهد داشت و چرخه‌ی این عقب‌ماندگی در درون منطقه پایدار می‌ماند. بنابراین خارج نمودن سیستان و بلوچستان از انزوای جغرافیایی از طریق فعال نمودن پتانسیل‌های منطقه‌ای و فرمان‌مندی و بوسیله‌ی تقویت خطوط ترانزیتی، جهت برقراری توسعه پایدار لازم و ضروری می‌باشد. توسعه و گسترش مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سیستان و بلوچستان و در مبادی دسترسی ایران به آب‌های آزاد می‌تواند تأثیرات شگرفی را در توسعه منطقه داشته باشد. منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی چابهار در سیستان و بلوچستان که از موقعیت مهم و حساس برخوردار است یکی از این مناطقی است که می‌تواند تأثیرات مهمی در توسعه این استان و منطقه داشته باشد. نقش ارتباطی ایران برای کشورهای محصور در خشکی (افغانستان و آسیای مرکزی) تأثیر بسزایی در مناسبات منطقه‌ای و نیز ایجاد تعادل‌های ژئوپولیتیکی برای خروج از بحران‌ها و چالش‌های ژئوپولیتیکی خواهد داشت. بدلیل نقش ارتباطی ایران در همه‌ی زمینه‌ها به ویژه «نقش ساحل عمان در پروژه‌های اقتصادی انتقال انرژی و کالا و خطوط ریلی» ایران می‌تواند به ساماندهی نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی بپردازد و از این طریق منافع کشورهای دیگر را با ساحل عمان پیوند دهد و از این طریق هم منزلت ژئواکونومیک و ژئوپولیتیکی خود را در جهان و منطقه افزایش دهد و هم با بسترسازی اجماع منطقه‌ای و جهانی، فرصت‌های جدیدی را فراهم نماید. در این راه استان سیستان و بلوچستان نقش بسزایی را در سطح ملی و منطقه‌ای ایفا خواهد نمود. سازمان فضایی ارتباطی کشور ما به گونه‌ای سازماندهی شده است که جهت کلی جابه‌جایی کالاها و مواد به سوی خلیج فارس است و از آن جا از طریق تنگه‌ی هرمز وارد شبکه‌ی جهانی می‌شود برای اینکه بتوانیم اقتصاد کشور را در بخش حمل و نقل و ورود و خروج کالا و نفت از وابستگی به تنگه‌ی هرمز نجات دهیم ناچاریم به جنوب شرقی کشور متوجه شویم و ساختار فضایی - ارتباطی کشور را به جای شمالی - جنوبی؛ شمال غربی -

می‌تواند در جبران این کمبود نقش سازنده‌ای داشته باشد، جلوگیری از هدر رفتن آب‌های سطحی و مهار کردن آنهاست که چنین عملی، کمتر در سیستان و بلوچستان دیده می‌شود. در این استان قبل از هر چیز برای رسیدن به خود کفایی محصولات غذایی، باید در سیستم آبیاری زمین‌ها تغییراتی حاصل شود و از هدر رفتن خاک‌های کشاورزی و تبخیر بی‌رویه آب جلوگیری بعمل آید زیرا هر اندازه بتوانند آب‌های مهار شده را در خدمت زمین‌های بایر در آورند و آنها را بازسازی کنند، امکان توسعه‌ی اقتصاد کشاورزی بیشتر می‌شود و در نهایت می‌توانند بدون وابستگی به مواد غذایی که از خارج از استان وارد می‌شود به حیات خود ادامه دهند. سیستان و بلوچستان هر چند از نظر اقلیمی با محدودیت‌هایی مواجه است، اما در صورت بکارگیری تکنیک‌های جدید و تجدید نظر در بهره‌برداری سنتی و الگوی کشت، این محدودیت‌ها تبدیل به فرصت‌های مناسب جهت توسعه‌ی استان خواهند شد. اقتصاد بسته و خود مصرفی کم تحول یافته آن (نسبت به سایر نواحی) روابط تجارتي و بالتبعه علائق مادی استان را با سایر نواحی محدود ساخته و در عوض ارتباطات سیستان و بلوچستان را با کشور پاکستان و برخی شیخ‌نشین‌های خلیج فارس افزایش داده است. [۴] وضع بازرگانی استان عمدتاً مبتنی بر صدور کالا و مواد سوختی و ورود محصولات کشاورزی، محصولات مبتذل فرهنگی، لوازم صوتی و تصویری مجاز و غیرمجاز، لوازم خانگی و اسباب‌بازی، لباس، پارچه و ... از مبادی رسمی و غیررسمی به استان و کشور است. بی‌تردید روند فعلی مبادلات، تخریب فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی و پیامدهای ناگوار فرهنگی و اجتماعی را برای سیستان و بلوچستان و کشورمان به ارمغان خواهد آورد و در مقابل تقویت کشاورزی و اقتصاد کشورهای صادرکننده‌ی این محصولات را در پی خواهد داشت. این امر موجب تشدید بی‌کاری، پیدایش شغل‌های کاذب و در نتیجه توسعه نیافتگی خواهد شد. این استان هر چند از نظر اقلیمی با محدودیت‌هایی مواجه است، اما موقعیت چهار راهی و ارتباطی آن در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، پتانسیل‌های فراوانی ایجاد کرده است که با درک توان سرزمینی منطقه و بهره‌برداری به موقع از آن، درآمد سرشاری نصیب ساکنان استان و کشور می‌شود. واقعیت آن است که فقدان درک صحیح از توان محیطی منطقه و نگرش غیرسیستمی در امر برنامه‌ریزی سبب شده که بازرگانی و مبادلات مرزی به عنوان محور توسعه‌ی استان، جایگزین نقش ترانزیتی و ارتباطی منطقه شود. احداث و تکمیل محورهای ارتباطی و ترانزیتی و مهیا کردن زیر ساخت‌های لازم برای ترانزیت و بازرگانی خارجی در کم‌ترین زمان ممکن، کلید توسعه‌ی پایدار در نیمه‌ی شرقی کشور، به ویژه سیستان و بلوچستان خواهد بود. استان سیستان و بلوچستان به لحاظ پتانسیل‌های اقتصادی می‌تواند در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی مطرح شود. ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی کرانه‌های عمان و تسلط این منطقه بر یکی از مهم‌ترین و استراتژیک‌ترین راه‌های آبی جهان، همجواری با دو کشور افغانستان و پاکستان و نزدیکی به جمهوری‌های محصور ضلع شمال شرق ایران، ویژگی‌های خاصی به این منطقه بخشیده است. دریای عمان جزء حوزه استراتژیک اقیانوس هند - عمان به عنوان یکی از پنج حوزه استراتژیک جهان است که گذرگاهی با اهمیت به سمت خاورمیانه، جنوب شرق آسیا، شبه قاره‌ی هند و سراسر آسیای جنوبی و جنوب شرقی می‌باشد که روزانه میلیون‌ها بشکه نفت و حجم وسیعی از کالا و سرمایه از این طریق مبادله می‌شود. این منطقه می‌تواند حجم وسیعی از کالاهای

نگاره (۳): تقسیم‌بندی مذهب در سطح کشور

سیستان و بلوچستان بخشی از کشور است که بر اثر مسائل مختلف با سایر نواحی ایران پیوند گسترده‌ای نداشته است. دادو ستد، بازرگانی، روابط اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی درمانی و توریستی این استان با ایران مرکزی کمتر از استان‌های دیگر است. سیستان و بلوچستان به علت تفاوت‌های مذهبی و زبانی با ایران مرکزی بیشتر در حصار اجتماعی، اقتصادی خود باقی مانده است. در سال‌های اخیر که مهاجرت‌های روستایی و مهاجرت از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ و به ناحیه تهران سرعت زیادی گرفته؛ درصد نسبی بلوچ‌های مهاجر به نواحی داخلی ایران و تهران کمتر از سایر گروه‌های قومی ساکن در سایر نواحی کشور است. سیستان و بلوچستان نه تنها از نظر مذهبی و زبانی با ایران مرکزی پیوستگی کمتری داشته بلکه اقتصاد بسته و خود مصرفی کم تحول یافته آن (نسبت به سایر نواحی) روابط تجارتي و بالنتیجه علایق مادی آن را با سایر نواحی محدود ساخته است. فاصله بسیار زیاد با مرکز کشور، عدم وجود راه‌های مناسب، عدم وجود ارتباط هوایی مرتب و ارزان قیمت، عدم وجود امکانات رفاهی و بهداشتی و درمانی مناسب و فراوان، پیوندهای این ناحیه از کشور را با ایران مرکزی به حداقل رسانده و در عوض ارتباطات سیستان و بلوچستان را با کشور پاکستان و برخی شیخ‌نشین‌های خلیج فارس افزایش داده است.

نگاره (۴): الگوی فضایی ساختار قومی - زبانی ملت ایران و ارتباط آن با فضاهای انسانی مجاور

جنوب شرقی قرار دهیم. [۷] سیستان و بلوچستان می‌تواند چنین نقش مهمی را در سطح ملی بازی کند که قطعاً چنین نقشی در توسعه این استان نیز مؤثر خواهد بود. این استان علاوه بر پتانسیل‌های متفاوتی که دارد دارای یک امتیاز منحصر به فرد نیز می‌باشد و آن شکل جغرافیایی منطقه است که غالباً شیب آن از شمال به طرف جنوب است. این امر سبب کاهش هزینه انتقال انرژی به وسیله لوله می‌گردد. [۱۱] موقعیت حساس ژئوپولیتیکی و ژئواکونومیکی همراه با منابع و توانمندی‌های اقتصادی سیستان و بلوچستان، مزیت‌های ویژه‌ای را برای این استان به ارمغان آورده است که می‌تواند نقش بسیار مؤثری جهت توسعه‌ی اقتصادی در سطوح مختلف ایفا نماید. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور با در نظر گرفتن ۴۰ شاخص، توسعه یافتگی استان‌ها را درجه‌بندی نمود که استان سیستان و بلوچستان از حیث این شاخص‌ها، در زمره‌ی آخرین استان‌های کشور قرار دارد. با توجه به قابلیت‌های مذکور و چنین رتبه‌ای در سطح کشور، استان سیستان و بلوچستان نیازمند توجه خاص می‌باشد.

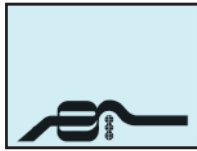
جدول (۱): مقایسه شاخص‌های آماری در استان‌های مختلف

(منبع: تلفیق گزارش اقتصادی - اجتماعی بانک مرکزی ایران)

نام استان	رشد کل	رشد بخش خدمات	رشد بخش صنعت و معادن	رشد بخش کشاورزی	رشد بخش خدمات	رشد بخش صنعت و معادن	رشد بخش کشاورزی	رشد بخش خدمات	رشد بخش صنعت و معادن	رشد بخش کشاورزی	رشد بخش خدمات	رشد بخش صنعت و معادن	رشد بخش کشاورزی	رشد بخش خدمات	رشد بخش صنعت و معادن	رشد بخش کشاورزی	رشد بخش خدمات	رشد بخش صنعت و معادن	رشد بخش کشاورزی
آذربایجان شرقی	۷۵/۳	۶۸/۲۴	۱۴	۷/۰۲	۶۰/۲۸	۳۳/۸	۱/۶۹	۴۸/۳	۱۸										
آذربایجان غربی	۶۹	۵۸/۶۷	۸	۱۱/۰۶	۵۲/۶۸	۱/۵۰	۱/۵۰	۱/۵۰	۵										
لریستان	۷۳/۲	۶۴/۹۱	۸	۱۲/۶	۴۸/۶۷	۲/۱۲	۲/۱۲	۲/۱۲	۶										
اسفهان	۸۴/۷	۸۲/۰۹	۱۰	۱۲/۹	۷۴/۳۰	۱/۱۶	۱/۱۶	۱/۱۶	۲۵										
ایلام	۷۶	۷۱/۰۶	۵	۱۴/۱	۵۲/۳۳	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۷										
یزد	۷۹/۵	۷۵/۱۶	۱۲	۱۷/۷	۵۲/۰۵	۳/۷۱	۳/۷۱	۳/۷۱	۹										
تهران	۸۸	۸۴/۹۵	۱۱	۱۲/۱	۸۴/۱۵	۶/۸۱	۶/۸۱	۶/۸۱	۳۶										
چهارمحال و بختیاری	۷۷	۷۰/۴۹	۱۰	۱۷/۶	۴۵/۰۵	۳/۲۴	۳/۲۴	۳/۲۴	۱۶										
خراسان جنوبی	۸۰/۹	۷۶/۸۲	۹	۱۵/۳	۵۶/۵۸	۱/۴۰	۱/۴۰	۱/۴۰	۲۰										
خوزستان	۷۶/۶	۶۹/۰۹	۱۳	۱۸/۶	۶۲/۵۲	۳/۳۷	۳/۳۷	۳/۳۷	۱۲										
زنجان	۷۴/۷	۷۶/۷۴	۷	۱۱/۵	۴۷/۱۱	۳/۲۴	۳/۲۴	۳/۲۴	۱۱										
سیستان و بلوچستان	۵۴/۵	۸۰/۸۱	۹	۱۲/۹	۶۸/۱۹	۵/۶۵	۵/۶۵	۵/۶۵	۳۳										
سیستان و بلوچستان	۵۷/۱	۴۸/۷۷	۴	۱۳/۷	۴۷/۱۲	-۱/۱۶	-۱/۱۶	-۱/۱۶	۱										
گلستان	۸۱/۱	۷۷/۳۹	۱۲	۱۵/۹	۵۶/۶۷	۱/۴۷	۱/۴۷	۱/۴۷	۱۹										
قزوین	۸۱/۸	۷۷/۰۵	۶	۱۱/۳	۹۱/۱۶	۵/۵۱	۵/۵۱	۵/۵۱	۲۲										
قم	۶۸/۲	۵۷/۴۳	۱۵	۲۳/۲	۵۲/۴۲	۱/۰۱	۱/۰۱	۱/۰۱	۳										
کرمان	۷۷/۷	۷۴/۸۰	۷	۱۱/۵	۵۲/۸۲	۳/۹۴	۳/۹۴	۳/۹۴	۱۴										
کرمانشاه	۷۷/۴	۷۰/۱۴	۹	۲۱/۹	۶۱/۵۵	۳/۳۶	۳/۳۶	۳/۳۶	۱۰										
کهگیلویه و بویراحمد	۷۵/۱	۶۸/۲۸	۱۱	۱۵/۷	۳۹/۳۳	۲/۲۶	۲/۲۶	۲/۲۶	۴										
گیلان	۷۹/۲	۷۴/۵۶	۷	۱۳/۶	۴۶/۸۳	۱/۲۲	۱/۲۲	۱/۲۲	۱۷										
لرستان	۷۶/۶	۶۸/۸۷	۹	۲۴/۵	۵۲/۳۵	۲/۳۳	۲/۳۳	۲/۳۳	۸										
مازندران	۷۹/۴	۷۴/۵۶	۹	۱۲/۷	۴۴/۳۷	۳/۹۶	۳/۹۶	۳/۹۶	۱۵										
مرکزی	۷۹/۳	۷۳/۹۵	۱۳	۱۲	۵۷/۰۶	۱/۰۸	۱/۰۸	۱/۰۸	۲۱										
هرمزگان	۷۲/۶	۶۶/۵۵	۱۸	۱۷/۴	۴۱/۸۰	۱/۸۰	۱/۸۰	۱/۸۰	۲										
همدان	۷۷/۲	۷۱/۳۲	۶	۱۴/۴	۴۸/۳۱	۳/۰۴	۳/۰۴	۳/۰۴	۱۳										
یزد	۸۶/۳	۷۹/۶۶	۷	۷/۹	۷۵/۱۵	۶/۱۵	۶/۱۵	۶/۱۵	۲۴										

ج) بافت سیاسی و اجتماعی سیستان و بلوچستان:

استان سیستان و بلوچستان می‌تواند در توسعه‌ی ایران ضریب بالایی را به خود اختصاص دهد ولی این استان با سایر نواحی ایران پیوند گسترده‌ای نداشته و در انزوای جغرافیایی محصور مانده است. تفاوت‌های مذهبی و زبانی این منطقه با بدنه اصلی کشور همراه با اقتصاد بسته و کم تحول یافته‌ی آن، این استان را در حصار اجتماعی و اقتصادی خود باقی گذاشته و در نتیجه علایق مادی و معنوی آن را با سایر نواحی کشور محدود ساخته است. [۴]

نتیجه گیری

در این مقاله به بررسی کلیه عوامل ژئوپولیتیک استان سیستان و بلوچستان پرداخته شد و تأثیر آن عوامل در توسعه استان تشریح گردید. نتیجه بررسی‌های صورت گرفته آن است که عوامل مهم و عمده عقب‌ماندگی استان مورد مطالعه، عدم شناخت و بکارگیری صحیح از ویژگی‌های ژئوپولیتیک و ضعف زیر ساخت‌های منطقه‌ای می‌باشد.

اگر در برنامه‌ریزی‌های استان سیستان و بلوچستان، ویژگی‌های ژئوپولیتیک ذکر شده مد نظر قرار گیرد توسعه پایدار در این استان برقرار شده و دیگر سیستان و بلوچستان استان محروم، دور افتاده و حاشیه‌ای محسوب نخواهد گردید. دست‌یابی به توسعه پایدار در استان سیستان و بلوچستان دور از دسترس نمی‌باشد و مسئولین و نهادهای مؤثر می‌توانند با شناخت و بکارگیری توانایی‌ها و ویژگی‌های ژئوپولیتیک استان سیستان و بلوچستان، راه را جهت برقراری توسعه پایدار هموار سازند.

پیشنهادات

با توجه به ویژگی‌های ژئوپولیتیک سیستان و بلوچستان جهت برقراری توسعه پایدار در این استان مواردی به شرح ذیل پیشنهاد می‌گردد:

۱- سیستان و بلوچستان هر چند با در نظر گرفتن برخی ویژگی‌های ژئوپولیتیک، با محدودیت‌هایی مواجه است اما در صورت بکارگیری بسیاری از ویژگی‌هایی که به صورت بالقوه باقی مانده و با به کارگیری تکنیک و علوم جدید و با بهره‌گیری از سیستم مدیریتی صحیح، فرصت‌های مناسبی جهت برقراری توسعه پایدار در این استان ایجاد خواهد شد.

۲- ضرورت بهینه‌سازی الگوهای بهره‌برداری از منابع طبیعی محلی و شیوه‌های سرمایه‌گذاری ملی اعم از دولتی و خصوصی در این منطقه و ایجاد هماهنگی بین سرمایه‌گذاری‌ها و راهبردهای توسعه‌ی محلی و ملی.

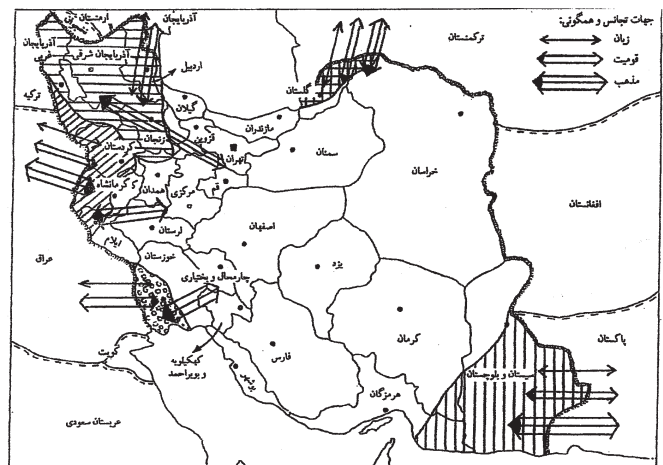
۳- تأکید بر کاهش نقش تصدی‌گری دولت در این استان و واگذاری آن به مردم محلی و در مقابل استفاده از ظرفیت و توان دولت برای افزایش نقش نظارتی و گسترش حاکمیت ملی در این استان با هدف تقویت نقش اقتدار دولت مرکزی بوسیله‌ی توانا ساختن مردم و نیروهای محلی برای مشارکت در امور اداری محلی از طریق گسترش آموزش عمومی و فنی و حرفه‌ای و نیز ایجاد تسهیلات قانونی و تقویت نظام شورایی.

۴- در اولویت قراردادن ترانزیت به جای بازرگانی و مبادلات مرزی و اختصاص درآمد حاصل به تقویت سایر بخش‌ها. با توجه به موقعیت ممتاز جغرافیایی استان ایفای نقش ترانزیت نخستین قابلیت مهم و کلیدی در رفع عقب‌ماندگی و محرومیت منطقه است. بنابراین تسریع در اتصال راه آهن کرمان- زاهدان و احداث راه آهن چابهار- زاهدان - بیرجند در این زمینه نقش بسزایی را ایفا خواهد نمود.

۵- استفاده صحیح و بهینه از سه موقعیت حساس (بزی و بحری و استراتژیکی) جهت برقراری توسعه پایدار و افزایش ترانزیت کالا با کشورهای آسیای مرکزی و افزایش نقش ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب.

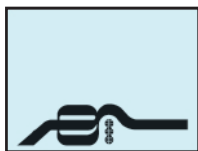
۶- تجدید نظر در بهره‌برداری سنتی و الگوی کشت و احداث بند‌های خاکی و مهار سیلاب‌ها و سیراب نمودن زمین‌های اطراف آن جهت بهبود وضعیت

در یک نمونه‌گیری تصادفی در سال‌های اخیر که در شهرهای چابهار، پیشین، قصر قند و سراوان انجام شد مشخص گردید که تعداد بلوچ‌هایی که به پاکستان مسافرت کرده‌اند ۱۱ برابر کسانی است که به تهران مسافرت کرده‌اند و ۴ برابر کسانی است که به زاهدان رفته‌اند. بلوچ‌های بلوچستان جنوبی و شرقی برای انجام امور درمانی، بهداشتی، تجارتي و توریستی خود بیشتر به پاکستان مسافرت می‌کنند تا به داخل کشور. ساختمان‌ها و مساجدی که اخیراً در بلوچستان ساخته می‌شود بیشتر الهام گرفته از سبک معماری پاکستان است تا معماری ایران، غذاهایی که در برخی از رستوران‌های بین راه داده می‌شود بیشتر غذاهای آن طرف مرز است. در دو دهه اخیر بلوچ‌هایی که برای یافتن کار دست به مهاجرت زده‌اند بیشتر راه شیخ‌نشین‌های خلیج فارس و پاکستان را در پیش گرفته‌اند تا نواحی داخل کشور.

نگاره (۵): الگوی نسبت‌های تجانس بخش مرکزی و پیرامونی ملت ایران

این مهاجرت‌ها نتایج عدیده مادی و معنوی در بر داشته است. نتایج مادی آن افزایش حجم پول نقدینه و ورود کالاهای خارجی و افزایش مصرف و بهبود زندگی در سطح معین می‌باشد. طرفداران وهابیت در روستاها مدارس خصوصی مذهبی می‌گشایند و با دادن غذا و شهریه به دانش‌آموزان موجب افت تعداد دانش‌آموزان در مدارس دولتی می‌شوند. [۲] بنابراین روابط اقتصادی سیستان و بلوچستان با شیخ‌نشین‌ها و پاکستان اثرات منفی اجتماعی - سیاسی و اقتصادی خاص خود را به همراه خواهد داشت. حال اگر اقتصاد نیمه بسته و نیمه خود مصرفی سیستان و بلوچستان به اقتصادی باز و متکی بر بازار تبدیل شود و روابط اقتصادی و تجاری این چنین اقتصادی هم بیشتر با خارج از کشور باشد تا با داخل، مسلماً نتایج اجتماعی و بویژه سیاسی خاصی به بار خواهد آورد. تحولات اقتصادی ناشی از آن مطمئناً زمینه مساعدی برای تحولات فکری و اعتقادی و تبلیغی به وجود خواهد آورد. اگر مسئولین استان به این امر توجه نداشته باشند مسلماً همسایه‌ها این توجه را خواهند داشت و سودهای به دست آمده از تجارت نه در سیستان و بلوچستان و نه در ایران مرکزی بلکه در پاکستان و شیخ‌نشین‌ها سرمایه‌گذاری می‌شود. مسلم است که نتیجه سیاسی آن تحکیم علائق مادی و معنوی اهالی منطقه با همسایه‌ها خواهد بود تا با سایر نواحی ایران.

شماره ۳۵، بهار ۱۳۷۳.

[۱۴] مجتهدزاده، پیروز، مرزهای شرقی ایران، فصلنامه فرهنگی-اجتماعی گفتگو، شماره ۱، پاییز ۱۳۷۷.

[۱۵] مجتهدزاده، پیروز، موقعیت ژئوپلیتیکی ایران و نقش آن در توسعه ملی، مجموعه مقالات و مباحث مطرح شده در همایش نگاهی نو به توسعه منطقه‌ای عملکرد توسعه سیستان و بلوچستان، استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۰.

[۱۶] مجتهدزاده، پیروز، هیرمند و هامون در چشم‌انداز هیدروپلیتیک خاور ایران، مجله سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۰۱ و ۱۰۲.

[۱۷] محمدی، حمیدرضا، پایه و اساس آمایش مناطق مرزی، انتشارات فرماندهی و ستاد، ۱۳۸۰.

[۱۸] محمدی، حمیدرضا، نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه فضایی مناطق مرزی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال اول، شماره اول، پاییز ۱۳۸۴.

[۱۹] محمدی، حمیدرضا، نقش نواحی بحرانی در جهت‌گیری استراتژی ملی، پایان‌نامه، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۷۷.

[۲۰] ملک رئیسی، حسین، سیستان و بلوچستان مدیریت و توان‌های محیطی، مجله رشد آموزش جغرافیا، دوره بیست و یکم، شماره ۲، زمستان ۱۳۸۵.

[۲۱] میرحیدر، دره، مبانی جغرافیای سیاسی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۳.

[۲۲] میرحیدر، دره، نگرشی به روند جغرافیای سیاسی، رشد آموزش جغرافیا، سال سوم، شماره ۱۰.

[۲۳] میرزایی، حجت‌الله، ارزیابی محتوایی مصوبه محور شرق، مجموعه مقالات و مباحث مطرح شده در همایش نگاهی نو به توسعه منطقه‌ای عملکرد توسعه استان سیستان و بلوچستان، استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۰.

[۲۴] نوژاد، مسعود، راهی به سوی توسعه پایدار، ماهنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی، سال دوازدهم، شماره‌های ۱۱ و ۱۲، ۱۳۷۷.

منابع خارجی

1) Mclachlan, k. ; The boundaries of modern Iran ; London : the soas ,(1994).

2) Mojtabeh – zadeh , p. ; The amirs of the borderlands and eastern Iranian borders ; london urosevic foundation publication , (1996).

3) baluch, M. sardar khan, history of baluch race and baluchestan, karachi, (1985)

سایت‌های اینترنتی

1) [http:// www. ettela'at .com](http://www.ettela'at.com)

2) <http:// www. iranembassy-addis. nat/english/sistan.php>

3) <http:// www. ngdir. ir>

4) <http:// www. usb . ac . ir/ fa/ default. Asp>

5) <http:// www. zahedan . post . ir/>

6) <http:// www. zahedan . tebyan . ir/>

کشاورزی و افزایش منابع آب ذخیره شده.

۷- استفاده بهینه از منابع معدنی و صنعتی موجود در استان در جهت توسعه‌ی همه جانبه و ایجاد اشتغال‌زایی.

۸- تقویت صنایع دستی و صنعت توریسم با توجه به قابلیت‌های موجود در استان.

۹- جذب جمعیت به این استان در قالب پروژه‌های اقتصادی، کشت، صنعت، تعاونی‌های مردمی و بازارچه‌های مرزی.

۱۰- جلوگیری مستمر از مبادلات غیرقانونی مرزی و قاچاق مواد مخدر و کالا در منطقه و ایجاد و تقویت بازارچه‌های مرزی و مناطق آزاد تجاری.

۱۱- برنامه‌ریزی‌های مناسب و طراحی برنامه‌های عمرانی و توسعه‌ای ویژه برای بهبود شرایط زیستی.

۱۲- اعتمادسازی و جلب حمایت‌های مردمی در اجرای طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای.

منابع و مآخذ

منابع فارسی

[۱] ابراهیم‌زاده، عیسی، مهاجرت‌های روستایی و پیامدهای آن در استان سیستان و بلوچستان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال شانزدهم، شماره ۱، ۱۳۸۰.

[۲] اکبری، اسدالله، افت تحصیلی در استان سیستان و بلوچستان، سازمان برنامه و بودجه سیستان و بلوچستان، نشر شماره ۱۱ تیرماه ۱۳۶۵.

[۳] بیک محمدی، حسن، جاذبه‌های توریستی سیستان و بلوچستان، مجله سپهر سازمان جغرافیایی ن.م. دوره پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۷۵.

[۴] پاپلی یزدی، محمد حسین، بلوچستان بدون نخل، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال چهارم، شماره ۲، ۱۳۶۷.

[۵] جعفری، عباس، شناسنامه جغرافیایی طبیعی ایران، گیتاشناسی، بخش مرزها، ۱۳۶۸.

[۶] جهانبانی، امان‌الله، عملیات قشون در بلوچستان، تهران، چاپخانه مجلس، ۱۳۰۷.

[۷] حافظ‌نیا، محمدرضا، چالش ژئوپلیتیکی اقتصاد ایران در دهه ۸۰ مجموعه مقالات همایش دوسالانه اقتصاد ایران، دانشگاه تربیت مدرس، پژوهشکده اقتصاد، ۱۳۸۰.

[۸] حافظ‌نیا، محمدرضا، جغرافیای سیاسی ایران، تهران، انتشارات سمت، پاییز ۱۳۸۱.

[۹] سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان سیستان و بلوچستان، معاونت آمار و اطلاعات، سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، زاهدان، ۱۳۸۵.

[۱۰] کریمی‌پور، یداله، تحلیل ژئوپلیتیکی نواحی بحرانی سیستان و بلوچستان، دانشنامه دکتری، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۱.

[۱۱] مجتهدزاده، پیروز، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۱.

[۱۲] مجتهدزاده، پیروز، کشورها و مرزها در منطقه ژئوپلیتیک خاورمیانه، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی، ۱۳۷۳.

[۱۳] مجتهدزاده، پیروز، سیر تکاملی مرزهای خاوری ایران، فصلنامه ره آورد،